

Sosiologian varhainen institutionalisoituminen Suomessa

Otto Pipatti & Jouni Ahmajärvi

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstrakti

Sosiologia tuli Suomessa ensimmäisten maiden joukossa osaksi yliopistossa tapahtuvaa tutkimusta ja opetusta. Artikkelimme käsittelee suomalaisen sosiologian institutionalisoitumista 1890- ja 1940-lukujen välisenä aikana. Keskitämme institutionalisoitumiseen ideoiden ja aatteiden, yksilöiden, identiteetin ja instituutioiden tasoilla tapahtuvana ilmiönä. Sosiologian institutionalisoituminen sai alkunsa, kun Edvard Westermarck nimitettiin vuonna 1890 sosiologian dosentiksi. Tieteenalana asema vahvistui, kun se liitettiin vuonna 1906 osaksi Westermarckin käytännöllisen filosofian professuuria. 1910-luvulla opetusta antoi myös kaksi sosiologian dosenttia, minkä lisäksi sosiologiassa oli keskeinen asema suomalaisessa estetiikassa ja uskontotieteessä. Westermarckin oppilaat valittiin 1920-luvun puolivälissä sosiologian professuureihin Helsingin ja Turun yliopistoissa ja 1940-luvun taitteessa Åbo Akademiassa. Westermarckin lisäksi artikkelin keskeisiä henkilöitä ovat Yrjö Hirn, Gunnar Landtman, Rafael Karsten, Rudolf Holsti, Uno Harva ja Karl Robert Villehard Wikman. Artikkelimme osoittaa, että heidän tuotantonsa ja opetuksensa heijastavat käsitystä sosiologiasta sosiaalisten ilmiöiden syitä tutkivana tieteenalana. Käytämme aineistona julkaisuja, opetustietoja, opetusvirkojen ja professuurien perustamista koskevia tietoja ja tutkintovaatimuksia.

ASIASANAT: institutionalisoituminen, oppihistoria, suomalaisen sosiologian historia, Westermarck

Johdanto

Sosiologian institutionalisoituminen alkoi Suomessa 1890-luvun taitteessa, kun Edvard Westermarck (1862–1939) nimitettiin sosiologian dosentiksi Keisarilliseen Aleksanterin yliopistoon. Tieteenalana asema vahvistui, kun Westermarck valittiin vuonna 1906 käytännöllisen filosofian professuuriin, jonka opetusalaan sosiologia sisällytettiin. Hänen ympärilleen muodostui koulukunnaksi, oppilaksi tai lähipiiriksi kutsuttu nuor-

rempien tutkijoiden ryhmittymä, jonka jäsenet seurasivat eri tavoin ja painoituksin opettajansa lähtökohtia ja perintöä (Pipatti & Pietikäinen 2021; Pipatti [painossa]). Monista heistä tuli kansainvälisesti tunnettuja tutkijoita, jotka julkaisivat teoksiaan johtavien brittiläisten kustantajien kautta. Westermarckilainen sosiologia hallitsi suomalaisten yhteiskuntatieteiden kenttää puolen vuosisadan ajan toiseen maailmansotaan saakka.

Tarkastelemme tässä artikkelissa suomalaisen sosiologian institutionalisoitumista, jolla tarkoitamme uuden tieteenalan muodostumista ja tulemistä osaksi yliopistossa tapahtuvaa tutkimusta ja opetusta. Institutionalisoituminen edellyttää (1) *ideoiden ja aatteiden* tasolla ilmeneviä käsityksiä tutkimuskohteesta ja sitä koskevista teoreettisista ja metodologisista lähtökohdista; (2) *yksilöitä*, jotka kykenevät menestyksekkäästi edistämään uuden tutkimusalan asemaa; (3) *identiteetin*, eli toimijoiden käsityksen itsestään erillisenä, muista erottuvana ryhmänä sekä (4) *instituutioita*, joihin kiinnittyä, joista saada resursseja ja joiden kautta tietoa voidaan välittää eteenpäin legitimiillä tavalla. (Mills 2008, 3; ks. myös Soffer 1982, 767.)

Keskitymme näiden neljän tekijän keskinäiseen suhteeseen osana suomalaisen sosiologian institutionalisoitumista. *Ideoiden ja aatteiden* taso näkyy siinä, että tarkastelemme Westermarckin ja hänen oppilaidensa käsityksiä sosiologiasta sekä sitä, miten nämä käsitykset heijastuvat heidän tutkimustyöhönsä. *Yksilöiden ja identiteetin* tasot ilmenevät siinä, että paikannamme institutionalisoitumisen kannalta keskeiset henkilöt ja osoitamme, että he korostivat tekevänsä nimenomaan sosiologista tutkimusta. *Instituutioilla* tarkoitamme sosiologian kiinnittymistä osaksi yliopistojen opetustoimintaa ja tutkintovaatimuksia viiden vuosikymmenen aikana.

Artikkelin keskeisiä hahmoja ovat Westermarckin lisäksi taiteentutkija Yrjö Hirn (1870–1952), uskontotieteilijä ja käytännöllisen filosofian professori Rafael Karsten (1879–1956), sosiologian dosentti ja professori Gunnar Landtman (1878–1940), sosiologian dosentti ja pitkäaikainen ulkoministeri Rudolf Holsti (1881–1945) sekä sosiologian professorit Uno Harva (1882–1949) ja Karl Robert Villehard Wikman (1886–1975). Harva, Wikman ja Hirn olivat myös Westermarck-seuran perustajajäseniä (Suolinna & Lagerspetz 2004).

Suomalaisen sosiologian juuret ovat miesvaltaiset. Naiset saattoivat opiskella yliopistossa vuoteen 1901 asti ainoastaan erikoisluvalla, ja naisten osuus opiskelijoista alkoi kasvaa vasta itsenäistymisen jälkeen. Humanistis-yhteiskuntatieteellisillä aloilla naisylioppilaat olivat enemmistönä jo 1920-luvulla. (Klinge et al. 1990, 529–530; Vrt. Hakosalo 2006.) Ensimmäiset naisprofessorit sosiologiassa nähtiin kuitenkin vasta 1960- ja 70-luvuilla.

Suomalaisen sosiologian historiantutkimuksessa westermarckilaista tutkimusperinnettä ei ole yleensä pidetty sosiologiana, vaan se on lokeroitu sosiaaliantropologiaksi tai etnologiaksi (Allardt, Alapuro & Alestalo 1992, 21–22; Haavio-Mannila 1992; Rahkonen 1994, 13–14; Lagerspetz & Suolinna 2014, 51, 97–98). Uudempi tutkimus on haastanut tällaisia tulkintatapoja (Ahmajärvi 2017; Pipatti 2019; [painossa]; Timosaari 2017). Usein on puhuttu ”vanhasta” koulukunnasta, ja tieteenalan historia on kuvattu polkuna kohti toisen maailmansodan jälkeistä ”modernia” sosiologiaa (Allardt 1997; Eskola 1992; Suolinna & Lagerspetz 2004). Nykyisyyden kiintopisteeksi ottavat läheslymmentävät kuitenkin vaimentavat historiallisen dialogin mahdollisuutta, hävittävät tietoisuutta historiasta vaihtoehtojen valtakuntana ja kaventavat kuvaa siitä, mitä sosiologia voi olla tänäkin päivänä (Manninen 1998).

Tässä artikkelissa olemme kiinnostuneita siitä, mitä westermarckilaiset tutkijat itse tarkoittivat sosiologialla ja millaista tutkimus- ja opetustoimintaa he harjoittivat. Käytämme aineistona julkaisuja, opetustietoja, opetusvirkojen perustamista koskevia tietoja ja tutkintovaatimuksia. Tutkintovaatimuksissa näkyvät tietyntä ajankohdasta vallitsevat käsitykset keskeisestä sosiologisesta tiedosta (Lempiäinen 2003, 12). Pyrimme tätä kautta hahmottamaan kokonaiskuvaa siitä, mitä sosiologia 1890- ja 1940-lukujen välisen ajan Suomessa oikeastaan oli ja mitä sillä tarkoitettiin.

Sosiologia 1890-luvulla

Uusi sosiologiaksi kutsuttu yhteiskuntatiede nousi erilaisin painoituksin tutkimusalaksi monissa maissa 1800-luvun lopulla. Suomen suuriruhtinaskunnassa sen synty tapahtui osana 1880-luvun aatteellista murroskautta, jolloin biologiset ja yhteiskunnalliset evoluutioteoriat, empiirisiin havaintoihin perustuvat naturalistiset maailman selitykset ja uskontokritiikki levisivät opiskelijanuorison keskuudessa.

Westermarck kiinnostui evoluutioajattelusta Herbert Spencerin ja erityisesti Charles Darwinin teosten myötä. Darwinilta saadut virikkeet johtivat vuonna 1889 valmistuneeseen väitöskirjaan, joka koostuu Englannissa ilmestyneen *The History of Human Marriagen* (1891) alkuosasta. Teoksesta tuli kansainvälinen arvostelu- ja myyntimenestys, joka käännettiin muun muassa ranskaksi, saksaksi, espanjaksi, italiaksi, venäjäksi ja japaniksi. Vuonna 1890 Westermarck nimitettiin sosiologian dosentiksi. Monet uudet tieteenalat ovat tulleet yliopistoon juuri dosenttien kautta, joskin heidän virkavelvollisuutensa rajoittuivat muutamaaan luentotuntiin viikossa (Klinge et al. 1990, 376).

Westermarckin varhaisen määritelmän mukaan sosiologia on tiede ”sosiaalisen elämän ilmiöistä”, joita se tutkii ”alkuperän” ja ”kehityksen” näkökulmasta. Westermarck ei tarkoittanut alkuperällä ensisijaisesti historian alkuhämärissä tapahtuneita asioita vaan niitä *syitä*, jotka synnyttävät ja ylläpitävät sosiaalisia ilmiöitä yhä tänäkin päivänä. Sosiaalisten ilmiöiden syyt voivat olla biologisia, psykologisia tai sosiaalisia. (Westermarck 1891, 1, 5; 1894, 1–2.) Westermarckin teorianmuodostukselle on ominaista näiden näkökulmien ja selitystasojen yhdistäminen.

Westermarck esittää avioliittoteoksessaan teorian perheenmuodostuksen emotionaalisesta ja evolutiivisesta alkuperästä sekä erilaisten avio-

liittomuotojen levinneisyydestä ja taustasyistä. Westermarckin kritiikin seurauksena alkuperäiseen promiskuiteettiin, eli ihmisyhteisöjen säätelemättömään seksuaaliseen kanssakäymiseen, perustuvat teoriat avioliiton kehityksestä katosivat antropologiasta (Lyons & Lyons 2004, 109–114, 124). Samalla tutkimus loi perustaa sukulaisuuden antropologialle (Shankland 2022, 118–119). Westermarck esittää teoksessa myös kuuluisan teoriansa inestinin välttämisestä, jota hän tarkensi myöhemässä tuotannossaan ja johon aihepiiriin tutkimus antropologiassa, psykologiassa ja biologiassa nykyään perustuu (Wolf & Durham 2004).

Ensimmäinen Suomessa pidetty sosiologian luentosarja on Westermarckin *Samhällslära* vuodelta 1894. Luentosarja oli suunnattu erityisesti oikeustieteen opiskelijoiden tarpeisiin. Luennot käsittelevät perheen kehityshistoriaa, erilaisia avioliittomuotoja ja perheenjäsenten välisiä suhteita sääteleviä tapoja. Luentosarjan toinen osa keskittyy ”perheen ulkopuolisiin oikeussuhteisiin”, jotka Westermarck määritteli ”yksilöiden välisiksi suhteiksi, joita yhteiskunta säätelee tapojen tai lakien kautta” (Westermarck 1894, 25). Luennot käsittelevät yhteiskunnan ja tavan käsitteitä sekä moraalisten sääntöjen muodostumista. Samalla Westermarck hahmottelee varhaista teoriaansa moraalitunteista. Lisäksi luentosarja syventyy filosofisiin ja psykologisiin kysymyksiin moraalin ja lain suhteesta, vastuunalaisuudesta ja rankaisemisesta, mitkä olivat myöhemminkin Westermarckin keskeisiä tutkimusaiheita.

Westermarck esitteli vuosikymmenen puolivälissä myös empiirisen etiikan tutkimusohjelman. Hänen mukaansa etiikan tehtävänä ei ole etsiä yleispäteviä sääntöjä inhimilliselle toiminnalle vaan tutkia, miten ja miksi ihmiset esittävät moraalisia arvostelmia ja mitä säännönmukaisuuksia niihin liittyy (Westermarck 1979). Etiikka on tässä merkityksessä ”psykologinen” ja ”sosiologinen” tutkimusala (Westermarck 1906; 1927, 279).

Sosiologia osana käytännöllistä filosofiaa

Westermarck sai 1900-luvun alussa valmiiksi toisen pääteoksensa *The Origin and Development of the Moral Ideas I-II* (1906–08). Teoksen ensimmäisen osan valmistuminen oli merkittävää Westermarckin uran kannalta, sillä se edesauttoi hänen valintaansa professuureihin Helsingissä ja Lontoossa. Westermarck hävisi vuonna 1905 filosofian professuurinkilvan kieltäytyttyään suomen kielen kokeesta. Maan kansainvälisesti menestyneimmän tutkijan menettäminen Englantiin herätti huolta yliopistossa, sillä Westermarck oli toiminut vuodesta 1904 lähtien London School of Economicsin (LSE) sosiologian luennoitsijana. Konsistori esitti vuonna 1905 Westermarckin nimittämistä sosiologian henkilökohtaiseksi ylimääräiseksi professoriksi. Kanslerin ehdotuksesta palattiin kuitenkin aiempaan suunnitelmaan jakaa filosofian opetus kahtia teoreettiseen ja käytännölliseen filosofiaan. Keisari-suuriruhtinaalta pyydettiin lupa nimittää Westermarck ”varsinaiseksi professoriksi käytännöllisessä filosofiassa, mukaan lukien sosiologiassa.”¹ Westermarck aloitti virassa syksyllä 1906.

Kiinnitys tapahtui suotuisaan aikaan, sillä Westermarck nimitettiin seuraavana vuonna LSE:n sosiologian professoriksi, ensiksi viiden vuoden määräajaksi ja sen jälkeen vakinaiseksi. Professoreina oli Iso-Britannian ensimmäinen (Husbands 2019, xvi, 18). Westermarck määritteli sosiologian virkaanastujaisesityksessään ”tieteeksi sosiaalisista ilmiöistä sanan laajimmassa merkityksessä”. Westermarckin mukaan ”sosiologian tehtävä on selittää sosiaalisia ilmiöitä, etsiä niiden syitä ja osoittaa, miten ja miksi ne ovat syntyneet”. (Westermarck 1908, 24–25, 27.) Sosiologian tutkimuskohteena olevia ilmiöitä voidaan havainnoida kaikissa ihmisyyhteisöissä. Sosiaaliantropologia on

puolestaan sosiologian haara, joka tutkii ”ulko-eurooppalaisten kansojen kulttuureita ja ennen kaikkea vailla kirjallista historiaa olevia kulttuureita” (Westermarck 1936, 226). Westermarck ei pitänyt moraalia ja avioliittoa käsitteleviä teoksiaan antropologisina tutkimuksina, vaan katsoi käyttävänsä antropologisia tietoja teorioidensa perustana.

Sosiaaliset ilmiöt ovat Westermarckille ihmisten välistä toimintaa. Ne ovat ”toimintatapoja, jotka liittyvät yksilöiden välisiin suhteisiin”. Kyse on toiseen ihmiseen tai ihmisiin kohdistuvasta toiminnasta tai yhteistoiminnasta. (Westermarck 1906, 192.) Westermarck keskittyy tuotannossaan erityisesti sosiaalisten ilmiöiden taustalla oleviin *emotionaalisiin syihin*. Hänen mukaansa sosiologian keskeisenä tutkimuskohteena on emotionoiden ilmeneminen inhimillisessä toiminnassa ja kanssakäymisessä.² Emootioilla on keskeinen merkitys myös toimintaa säätelevien tapojen ja normien muodostumisessa, säilymisessä ja muuttumisessa.

Westermarck esittää moraaliteoksessaan yksityiskohtaisen teorian ihmisen moraalipsykologiasta, joka laajenee kuvaukseksi sosiaalisen elämän emotionaalisesta perustasta (Pipatti 2019). Westermarckin mukaan moraaliset käsitykset perustuvat palkitsevan hyväksynnän ja rankaisevan paheksunnan tunteille, jotka koetaan pyyteettöminä, puolueettomina ja yleisesti esiintyvinä. Westermarck analysoi moraalitunteiden evoluutiota ja ilmenemistä nykyhetkessä, erityisesti sitä, kuinka ne esiintyvät sympatian eli tunteiden jakamisen sekä inhon ja vastenmielisyyden välityksellä. Lisäksi moraalitunteet ovat sidoksissa yhteisön tapoihin, joista poikkeaminen herättää yleistä moraalista paheksuntaa. Westermarckin

1 Kanslerinviraston arkisto: Suomen senaatin talousosaston esitys keisari-suurruhtinaalle 10.4.1906.

2 British Library of Political and Economic Science: Lake Barnett 1911, 1. Åbo Akademin kirjaston käsikirjoituskokoelmat: Numelin 1911–1912, 2.

sosiologian johdantoluennot seurailevat teoksen keskeisiä aihepiirejä:

Sosiologian tehtävä ja metodi; yhteiskunnan synty ja sosiaalisen yhteenliittymisen tärkeimmät periaatteet; yhteiskunnan säätelevä toiminta; rangaistuksen alkuperä ja luonne; yhteiskunnan moraalinen tuomitseminen; oikeussuhteiden ja oikeusinstituutioiden yleinen luonne; perheinstituution kehityshistoria: Lyhyt kuvaus eräistä perheen ulkopuolisista oikeussuhteista.³

Westermarckin tutkintovaatimukset ja opetus

Westermarck uudisti ensi töikseen filosofian opetusohjelmaa. Sosiologia tuli osaksi tutkintovaatimuksia vasta Westermarckin professuurin myötä. Kokemuksen ylittävä metafysiikka korvautui empirisillä, normatiivinen etiikka ”moraalisen tajunnan luonteen ja oikeuskäsitysten” tutkimuksella, luonnonoikeus yhteiskuntatieteellä ja uskonnonfilosofia vertailevalla uskontotieteellä (Westermarck 1927, 340–341). Uusissa tutkintovaatimuksissa yhteiskuntatieteitä edustivat Westermarckin teokset, Spencerin *The Study of Sociology* (1873), Franklin Giddingsin *The Principles of Sociology* (1896) ja Edward Tylorin *The Primitive Culture* (1871). Uskontotieteellisiä teoksia olivat Allan Menziesin *History of Religion* (1895) ja Alfred Haddonin *Magic and Fetichism* (1906). Psykologian opetuksessa Westermarck käytti tanskalaisfilosofi Harald Høffdingin teosta *Psykologi* (1882).⁴ Westermarckin mukaan saksalainen idealismi oli kadottanut ihmismielen metafysiisiin abstraktioihin, mutta ”Høffdingin teoksesta saattoi tunnistaa itsensä, sillä se pyrki kuvaamaan sielunelämää

sellaisena kuin se tosiasiallisesti oli” (Westermarck 1923). Westermarckin sosiologia perustuu nimenomaan sellaisiin psykologisiin taipumuksiin, erityisesti emootioihin, joita jokainen voi tunnistaa itsessään ja muissa ihmisissä.

Westermarck luennoi sosiologiasta, etiikasta, psykologiasta, filosofian historiasta ja uskontotieteestä. Etiikan luennot käsittelivät moraalitunteiden alkuperää ja ilmenemismuotoja, moraalisten käsitteiden ja emootioiden suhdetta, vastuunalaisuuden moraalipsykologiaa ja normatiivisen etiikan kritiikkiä. Filosofian historian luennoissaan Westermarck esittelee ja kommentoi David Humen ja Adam Smithin moraalifilosofiaa, joiden varaan hän rakensi oman teoriansa moraalin alkuperästä. Uskontotieteen luennoissa Westermarck käsitteli uskonnon ja magian suhdetta sekä uskonnollisten uskomusten ja käytäntöjen vaikutusta moraaliin, yhteiskuntaelämään ja taiteeseen.⁵

Etnografisen kenttätöön merkitys sosiologian institutionalisoitumisessa

Westermarck ymmärsi tieteenalan jatkuvuuden edellyttävän päteviä opettajia. Hän avusti oppilaitaan tutkijanuran aloittamisessa ja opetusvirkojen saamisessa toimimalla väitöskirjojen ohjaajana, vastaväittäjänä ja esitarkastajana. Hän kirjoitti lausuntoja dosentuuereista ja matka-apurahoista. Westermarck myös avasi oppilailleen yhteyksiä brittiläisiin yliopistoihin, erityisesti Cambridgen ja LSE:iin.

Keskeinen osa westermarckilaista tutkimusperinnettä on etnografinen kenttätö, johon Westermarck kannusti oppilaitaan 1900-luvun alusta

3 Helsingin yliopiston arkisto: Selonteko Keisarillisen Aleksanterin-yliopiston opettajain toiminnasta lukuvuonna 1908–1909, 36.

4 Helsingin yliopiston arkisto: Tutkintovaatimukset 1906–1923.

5 Helsingin yliopiston arkisto: Selonteot Keisarillisen Aleksanterin-yliopiston opettajain toiminnasta lukuvuosina 1907–1916.

lähtien. Haddonin, Cambridgen yliopiston Torresin salmen antropologisen retkikunnan johtajan, suositukset Landtmanin ja Karstenin tutkimussuunnitelmille olivat meriitti, joka herätti kateutta kanssakäijöiden keskuudessa. Westermarck piti kenttätöitä tärkeänä opetustehtäviin pätevyymisen kannalta ja korosti suosituksissaan ”yleisen etnografian” opettajien puuttumista Helsingin yliopistossa.⁶ Antropologista kenttätöitä kutsuttiin 1900-luvun alussa vaihtelevasti etnologiaksi tai etnografiaksi. Westermarckilaisten kielenkäytössä etnografia tarkoitti tavallisesti materiaalisen kulttuurin tutkimusta, kun taas etnologia keskittyi aineettomaan kulttuuriperintöön. Etnografia väkiintui osallistuvaan havainnointiin perustuvan kenttätöiden yleisnimitykseksi 1930-luvulta eteenpäin.

Westermarck on yksi etnografisen kenttätöiden varhaisista uranuurtajista (Shankland 2022). Hän vietti Marokossa vuosina 1898–1913 yhteensä kuusi vuotta, ja vuosisadan alussa hän työskenteli maassa yhtäjaksoisesti yli kahden vuoden ajan. Westermarck oli ensimmäisiä kenttätutkijoita, jotka korostivat pitkäaikaisen oleskelun ja paikallisten kielten hallinnan merkitystä. Hän julkaisi useita teoksia marokkolaisten kulttuuripiirteiden maagisista ja uskonnollisista ulottuvuuksista, joiden pohjalta hän esitti teorian uskonnon emotionaalisen alkuperästä.

Landtman teki vuosina 1910–1912 kenttätutkimusta Uuden-Guinean kiwailaisen alkuperäisväestön parissa. Karsten työskenteli vuosina 1911–1913 Etelä-Amerikassa Gran Chacon tasankoalueella ja vuosina 1916–1919 Länsi-Amazonissa. Harva teki 1910-luvulla kolme tutkimusmatkaa Uralille ja Keski-Siperiaan. Hilma Granqvist (1890–1972) teki vuosina 1925–1931 metodologisesti urauurtavaa kenttätöitä Palestiinassa ja julkaisi kirjasarjan yhden kylän asukkaiden elämäntapaista. Gran-

qvistia ei kuitenkaan hyväksytty professorikunnan vastustuksen takia sosiologian eikä käytännöllisen filosofian dosentiksi Helsingin yliopistoon.

Karstenin ja Landtmanin professuureja täytetäessä molempien keskeisiksi ansioiksi luettiin kansainvälisesti huomioidut kenttätöematkat (Ahmajärvi 2017, 62, 72). Westermarck, Landtman ja Karsten erottivat yksittäisen kansan tai yhteisön parissa tehtävän etnografisen kenttätöiden sosiologiasta, joka pyrkii teoreettisiin yleistyksiin vertailevan tutkimuksen avulla ja käyttää lähdeaineistonaan antropologisia aineistoja.

Yrjö Hirnin evoluutioestetiikka

Hirn väitteli Westermarckin oppilaista ensimmäisenä vuonna 1896. Hänen pääteoksensa on *The Origins of Art: A Psychological and Sociological Inquiry* (1900). Hirn toimi vuosina 1910–1937 Helsingin yliopiston estetiikan ja nykykansain kirjallisuuden professorina. Hirnin estetiikka hallitsi suomalaista taiteentutkimusta 1950-luvulle saakka, ja hänen teoriansa tunnettiin laajasti myös kansainvälisessä estetiikassa (Haapala 2002).

Hirn toi Westermarckin empiirisen etiikan tutkimusohjelman estetiikkaan ja pyrki selvittämään, mitkä ihmiselle lajityypilliset psykologiset taipumukset tekevät taiteellisen luomistyön ja vastaanoton mahdolliseksi. Tämä liittyy laajempaan kysymykseen siitä, miksi ihmiset ovat ylipäänsä alkaneet luoda taidetta ja miksi taide on erottamaton osa inhimillistä sosiaalista elämää. Hirnin mukaan taidetta tulee lähestyä ”esteettistä elämää koskevien psykologisten ja sosiologisten havaintojen pohjalta”. Hirn tutki emootioiden merkitystä ihmisten välisessä kanssakäymisessä, sillä ”taide on perimmäiseltä luonteeltaan sosiaalista toimintaa”. (Hirn 1900, 5, 74.)

Hirnin mukaan ihmisiä motivoi taiteelliseen luomistyöhön ja vastaanottoon mahdollisuus

6 Helsingin yliopiston arkisto: Westermarck 1908.

voimistaa omia myönteisiä tunteita ja lievittää tuskallisia tunteita jakamalla niitä toisten kanssa. Hirn korosti sympatian merkitystä ihmisen sosiaalisuudelle ja esitti, että myönteisten tunteiden siirtyminen toisiin ihmisiin voimistaa niitä alkuperäisessä kokijassa, kun taas tuskaisten tunteiden jakaminen lieventää niitä. Tämä taiteen emotionaalinen alkuperä selittää taiteellisen luomistyön ja taiteesta nauttimisen itsetarkoituksellisen ja pyyteettömän luonteen.

Taiteen sosiaalisuus ilmenee myös siinä, että taiteellinen toiminta suuntautuu aina ”todelliseen tai kuvitteelliseen tarkkailijaan”.⁷ Taiteentekijä voi asettaa itsensä ”sympaattiseen suhteeseen kuvitellun yleisön kanssa” ja ilmaista itseään ”ihanteelliselle tarkkailijalle”, joka edustaa esimerkiksi jälkipolvia tai häntä itseään. Tällöin taiteilijan on mahdollista suhtautua välinpitämättömästi siihen, kuinka ”hänen välitön sosiaalinen ympäristönsä” teokseen suhtautuu. ”Taiteilijalla on ikään kuin kaksoisrooli, ja yksinäisyydessä tapahtuva luomistyö on aina selitettävissä sillä, että tekijä esiintyy aina myös omana tarkkailijanaan”. (Hirn 1900, 100–101.)

Samalla taiteen alkuperää tulee tarkastella suhteessa ”elämän tärkeimpiin biologisiin ja sosiologisiin tarkoituseriin” (Hirn 1900, 147). Ensinnäkin taide on toiminut keinona välittää tietoa yhteisön kannalta tärkeitä tapahtumista. Toiseksi taide on keskeinen osa eroottista viehättämistä ja seksuaalikäyttäytymistä. Kolmanneksi taidetta on hyödynnetty työhön ja taisteluun opastamisessa ja kannustamisessa. Taide edesauttaa ”kollektiiviseen toimintaan” järjestäytymistä ja ”emotionaalisen yhteisön muodostumista yksilöiden välille” (Hirn 1900, 257–259). Neljänneksi taiteen syntyy ja ilmenemismuotoihin liittyy maagisia uskomuksia, joiden mukaan erilaisia kohteita ja

tapahtumia jäljittelevien esitysten ja kuvien avulla voidaan vaikuttaa niihin. Hirnin mukaan ”samat edellytykset ja pyrkimykset vaikuttavat sivistyneenkin ihmisen esteettiseen elämään” (Hirn 1913, 63–64). Toisin sanoen samat emotionaaliset ja sosiologiset syyt synnyttävät ja ylläpitävät taidetta sosiaalisena ilmiönä yhä tänäkin päivänä.

Gunnar Landtman ja yhteiskunnallisen eriarvoisuuden sosiologia

Landtman oli sosiologina ennen kaikkea eriarvoisuuden ja yhteiskuntaluokkien kehityshistorian tutkija. Landtman väitteli tohtoriksi vuonna 1905, ja viisi vuotta myöhemmin hänet nimitettiin sosiologian dosentiksi. Landtman kutsui edustamaansa luokkatutkimusta nimenomaan sosiologiaksi. Sosiologia on tiede ”yhteiskunnallisista instituutioista, niiden synnystä ja kehityksestä”. Sosiologia tutkii ”sosiaalisen elämän muotoja, niitä laitoksia ja instituutioita, joita ihmiset ovat luoneet eläessään yhteiskunnissa”. (Landtman 1918, 3.) Sosiologian tutkimuskohteisiin kuuluu

ihmisten välisten suhteiden organisoituminen, mukaan lukien perheen, ryhmän ja heimon muodostuminen – ihmisten sisäiset asiat ja ulospäin suuntautuvat suhteet sellaisena kuin ne ilmenevät vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Siihen kuuluu ympäröivän luonnon vaikutus ihmiselämään, erilaiset toimeentulon ja elannon hankinnan muodot, materiaallinen ja henkinen kulttuuri sekä ihmisten suhde ylläluonnolliseen. Kaikki ulkoiset kulttuuriluomukset ja ihmisten sisäisen ajatusmaailman muodot, mikäli ne liittyvät *yhteiskuntaan*, sisältyvät sosiologian tutkimusalaan. (Landtman 1918, 3.)

Landtman etsi väitöskirjassaan *The Origin of Priesthood* (1905) ”psykologista selitystä papiston alkuperälle”, jonka hän löysi ”ihmisen uni-

⁷ Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelmat: Hirn 1936, 4.

versaalista tarpeesta tukeutua yli-inhimilliseen apuun elämän vaikeuksissa”. Kaikissa ihmisyyhteisöissä esiintyy uskomuksia siitä, että yhteydet ylikuonnolliseen maailmaan mahdollistavat hyötyjen vastaanottamisen ja haitoilta välttymisen, ja että tietyt henkilöt ovat muita etevämpiä toimimaan yhdyssiteenä yhteisön ja ylikuonnollisen maailman välillä. ”Tarve saada ohjausta näissä asioissa on synnyttänyt luonnonkansojen keskuudessa monenkirjavan maagisten ja uskonnollisten tehtävien harjoittajien ryhmän, jota voidaan pitää järjestäytyneen pappiuden esimuotona.” Moderneissa yhteiskunnissa papiston arvovallan taustalla ovat samanlaiset, edelleen läsnä olevat inhimilliset tarpeet. (Landtman 1905, 22, 41.)

Väitöskirjan jälkeen Landtmanin tutkimusaiheet laajenivat yhteiskunnallisen eriarvoisuuden alkuperään eli ”ensisijaisiin syihin” (Landtman 1909; 1916). Landtman analysoi eriarvoisuuden alkulähteitä ja vakiintumista yhteiskuntien sosiaaliseen erilaistumiseen vaikuttaneiden tekijöiden kautta. Nämä liittyvät (1) henkilökohtaisten ominaisuuksien ja kykyjen taipumukseen nostaa joitakin yksilöitä sosiaalisessa hierarkiassa toisten yläpuolelle; (2) maatalouden syntyyn liittyviin kulttuurisiin muutoksiin, jotka mahdollistivat varallisuuden kertymisen; (3) työnjakoon ja töiden eriyävään arvostukseen yhteisön sisällä sekä (4) etnisten ryhmien yhdistymiseen sotien ja valloitusten kautta. (Landtman 1938.)

Landtman luennoi sosiologian dosenttina luonnonkansojen yhteiskuntarakenteesta ja sosiaalisesta elämästä. Vuosina 1916–1922 hän hoiti käytännöllisen filosofian professuuria ja luennoi uuden ajan filosofiasta, etiikasta sekä sosiologian tehtävästä, metodista ja tutkimuskohteista, erityisesti moraalien ja yhteiskuntaluokkien synnystä. Etiikan luennoissaan Landtman käsitteli moraalifilosofian oppisuuntia ja Westermarckille keskeisiä kysymyksiä moraalien alkuperästä,

omatunnosta, tahdon vapaudesta ja rankaisemisesta.⁸

Uskonnon alkuperän tutkija Rafael Karsten

Karstenin väitöskirja *The Origin of Worship* valmistui vuonna 1905, ja kaksi vuotta myöhemmin hänet nimitettiin vertailevan uskontotieteen dosentiksi. Uskontotiede oli Karstenille uskonnollisten ilmiöiden empiiristä tutkimusta. Uskonnollisten uskomusten ja rituaalien kuvailun lisäksi uskontotieteen tehtävänä on niiden psykologisten syiden etsiminen, joista nämä ilmiöt ovat saaneet alkunsa. (Karsten 1904.) Tämä vastaa Westermarckin sosiologian määritelmää uskonnon tutkimukseen sovellettuna.

Karsten korosti uskontotieteen läheistä suhdetta sosiologiaan, sillä ”uskonto on ollut historiallisesti perustavanlaatuisen yhteisönmuodostukseen vaikuttava tekijä” (Karsten 1928, 16). Sosiologian ”tehtävänä on analyttisesti ja synteettisesti tutkia yhteiskunnan ja yhteiskunnallisten laitosten eri muotoja, niiden syntyä ja kehitystä, niiden funktioita ja tyypillisiä ilmiöitä yleensä” (Karsten 1923, 464). Sosiologia kuvaa sosiaalisten ilmiöiden syntyprosesseja ja tutkii niiden syntyä ja kehitykseen vaikuttavia syitä. Karstenin mukaan sosiologian tehtävänä on tutkia kaikelle yhteiskuntaelämälle tunnusomaisia ilmiöitä. (Karsten 1928, 7–9.)

Karsten paikansi uskonnon alkuperän ihmetyksen, pelon ja kunnioituksen tunteisiin, joita ou-

8 Helsingin yliopiston arkisto: Keisarillisen Suomen Aleksanterin-yliopiston ohjelmat lukuvuosille 1914–1919; Selonteot Keisarillisen Aleksanterin-yliopiston opettajain toiminnasta lukuvuonna 1914–1917; Selonteot Helsingin yliopiston opettajain toiminnasta lukuvuosina 1917–1920; Helsingin yliopiston ohjelmat lukuvuosille 1919–1922.

dot ja yllättävät kohteet ja tapahtumat herättävät ihmisissä. Uskonnolliset ilmiöt liittyvät myös antropomorfismiin, ihmismielen taipumukseen liittää inhimillisiä ominaisuuksia ei-inhimillisiin asioihin ja ilmiöihin. (Karsten 1905; 1935.) Karstenia innoitti Westermarckin lisäksi Tylo-*r*in animistinen uskontoteoria ja Darwinin *The Descent of Man*, ”evolutionistisen sosiologian” perusteos, jonka mukaan ihmisen moraaliset ja uskonnolliset taipumukset ovat luonnonvalinnan tuotoksia, joiden alkeismuotoja esiintyy myös muilla eläimillä (Karsten 1945, 117). Karsten analysoi tuotannossaan myös yhteiskunnallisen ja kulttuurisen muutoksen vaikutusta uskonnollisiin ilmiöihin.

Karsten toimi vuosina 1922–1946 Helsingissä käytännöllisen filosofian professorina. Tutkintovaatimuksissa yhteiskuntatieteitä edustivat Westermarckin ja Karstenin teosten lisäksi Wilhelm Wundtin *Elemente der Völkerpsychologie* (1913) ja Charles Ellwoodin *Psychology of Human Society: An Introduction to Sociological Theory* (1925). Erikoisteoksina valittavina oli esimerkiksi Simmelin, Frazerin ja Georg Cohnin *Ethik und Soziologie* (1916).⁹ Karstenin luennot painoutuivat etiikkaan, uskontotieteeseen, filosofian historiaan, tunteiden ja tahdon psykologiaan sekä 1930-luvun alusta lähtien ”sosiaaliseen psykologiaan”.¹⁰

Yhteiskunnan ja valtion kehityksen tutkija Rudolf Holsti

Holstin väitöskirja *The Relation of War to the Origin of the State* valmistui vuonna 1913. Seuraavana vuonna hänet nimitettiin sosiologian dosentiksi Keisarilliseen Aleksanterin yliopistoon.

9 Helsingin yliopiston arkisto: Helsingin yliopiston filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintovaatimukset 1922–1943.

10 Helsingin yliopiston arkisto: Helsingin yliopiston ohjelmat lukuvuosille 1922–1943.

Holsti keräsi väitöskirjaansa varten sodankäynnin antropologista yleisyyttä kartoittavan kirjallisuusaineiston. Väitöskirja käsittelee valtion ja poliittisen auktoriteetin muodostumista antropologisten lähteiden valossa. Holstin mukaan ihmisen sotaisuutta korostaneet saksankieliset ja yhdysvaltalaiset sosiologit nojasivat johtopäätelmässään harhaanjohtaviin otoksiin metsästäjäkeräilijäyhteisöistä. Holsti kehitti Pjotr Kropotkiniin ja Westermarckiin nojautuen rauhanomaista yhteiskuntateoriaa, jonka mukaan ”inhimillisen sosiaalisen organisaation ja valtion spontaani kehitys ovat olennaisesti yhteydessä ihmisen altruistisiin tuntemuksiin” (Holsti 1913, 111).

Holsti luennoi vuosina 1914–1917 luonnonkansojen yhteiskuntajärjestyksestä, valtion synnystä ja kehityksestä sekä sosiaalisesta darwinismista.¹¹ Väitöskirjan oli tarkoitus olla ensimmäinen osa kolmiosaista teossarjaa sodankäynnin suhteesta yhteiskuntien kehitykseen. Seuraavissa teoksissa hän aikoi tutkia sotien yleisyyttä erilaisissa yhteiskuntamuodostelmissa ja kritisoida sotaa ja ryhmävalintaa puoltavia biologis-sosiologisia teorioita. Vuonna 1916 Holsti tarjosi kustantajille yleistajuista versiota tästä laajemmasta tutkimushankkeesta. (Pietiäinen 1986, 204–205.) Kirjakäsikirjoituksen nimi on ”Yhteiskunnallinen kehitysoppi. Eräitä yhteiskuntapolitiikan sosiologisia periaatteita”.

Kirjan oli tarkoitus käsitellä biologisen ja sosiaalisen evoluution pääpiirteitä ja ”yhteiskuntien olemassaolon taistelua” koskevia väitteitä. ”Yhteiskunnallisen elinvoiman menetyksen” ulkoisia syitä olivat sodat, sulautuminen toisiin yhteiskuntiin, kulkutaudit ja muuttoliikkeet. Sisäisiin syihin lukeutuivat alentunut syntyvyys, rikollisuus, alkoholismi ja sairaudet. Samalla teos kartoittaisi ratkaisukeinoja ”yhteiskunnallisen elinvoiman

11 Helsingin yliopiston arkisto: Selonteot Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston opettajain toiminnasta lukuvuosina 1914–1917.

elvyttämiseksi”, eli kysymyksiä ”sosialisesta evolutionista ja revolutionista”, demokratiasta, omistusoikeudesta, väestöryhmien elinolosuhteista ja kansainvälisestä taloudellisesta kilpailusta.¹² Holsti kytki tutkimushankkeensa nimenomaan Suomea koskeviin kansallisiin kysymyksiin, mikä erottaa hänet westermarckilaisen sosiologian valtavirrasta. Holstin tieteellinen ura keskeytyi epäonnisiin apurahahakemuksiin, ja valtiollinen murroskausi vei hänet mukanaan politiikan ja diplomatian pariin. (Pietiäinen 1987, 134–135, 207.)

Ensimmäinen sosiologian professuuri Helsingin yliopistoon

Helsingin yliopistoon perustettiin 1920-luvulla eduskunnan budjettivaroilla kolme uutta henkilökohtaista ylimääräistä professuuria. Professuurit nostivat oppiaineiden statusta ja toivat niille ”syvyyttä ja tukevuutta” (Klinge et al. 1990, 376). Valintaperusteina pidettiin tieteellisiä ansioita, opetuksen tarvetta ja Gunnar Landtmanin tapauksessa sivuuttamista presidentin toimesta ensimmäiseltä sijalta käytännöllisen filosofian professuurinhaussa vuonna 1922.¹³ Sivuuttamisen taustalla oli Landtmanin maine kieliaktivistina, joka tulee hyvin esiin Ylioppilaslehden pakinnassa:

Sosiologia on, kuten tunnettua tieteenhaara, jonka perusti kuuluisa ranskalainen filosofi [...] Comte (1798–1857). Hänen oppiaan ovat myöhemmin kehittäneet miehet sellaiset kuin J.S. Mill, Herbert Spencer, Charles Darwin, Edvard Westermarck, Rafael Karsten ja Gunnar Landtman. Jälkimmäinen on tosin viime aikoina luopunut tieteestä ja siirtynyt kielipolitiikan alalle, mikä on sitäkin valitettavampaa, kun sosiologiankin vainoilla ”eloa on paljon, mutta työväkeä vähän”. (Ylioppilaslehti 29.4.1922, 140)

12 Kansallisarkisto: Rudolf Holstin arkisto 14: Yhteiskunnallinen kehitysoppi.

13 Historiallis-kielilitieteellisen osaston pöytäkirjat 2.5.1925.

Landtman nimitettiin vuonna 1927 sosiologian henkilökohtaiseksi ylimääräiseksi professoriksi. Landtman luennoi aiheista ”yleiskatsaus sosiologiaan”, ”sosiaalinen etiikka”, ”kulttuurin alkuperä” ja ”nykyajan sosiologian oppisuunnat”.¹⁴ Tutkintovaatimuksissa perusopintoihin kuuluivat Westermarckin, Landtmanin ja Karstenin teosten lisäksi Wilhelm Jerusalem *Einführung in die Soziologie* (1926) ja Georg Cohnin *Ethik und Soziologie*. Pidemmälle ehtineet opiskelijat tenttivät Heinrich Schurtzin *Kulttuurin alkuperä* (1914), ruotsalaista kansatiedettä ja kriminaalipsykiatriaa. Loppuvaiheen opiskelijat suorittivat William McDougallin ja Gabriel Tarden sosiaalipsykologiaa, saksalaisen sosiologi Franz Carl Müller-Lyerin teoksia ja Itävallan liittokansleri Ignaz Seipelin yleisiä kansalaisoikeuksia puolustavan teoksen *Staat und Nation* (1916).¹⁵

1930-luvulla tutkintovaatimuksissa näkyvät Landtmanin omat mielenkiinnon kohteet sekä poliittisen ilmapiirin kärjistyminen ja diktatuurien nousu Euroopassa (Ahmajärvi 2017, 77–78). Tutkintovaatimuksiin tulivat mukaan taloustieteilijä Gustav Casselin sosiaalipolitiikkaa, oikeusteoreetikko Hans Kelsenin tutkimus demokratian hyödyistä, sosiologi-taloustieteilijä Friedrich Hertzin rotuteorioita kritisoiva *Nation und Nationalität* (1927), valtiotieteilijä Herbert Tinsgtenin *Från parlamentarism till diktatur: fascismens erövring av Italien* (1930), Robert Michelsin poliittikan sosiologiaa, sosialistiteoreetikko Hendrik de Manin tutkimus sosialismin psykologiasta sekä lisää kriminaalipsykiatriaa.¹⁶

14 Helsingin yliopiston arkisto: Helsingin yliopiston ohjelmat lukuvuosille 1927–1940.

15 Historiallis-kielilitieteellisen osaston pöytäkirjat 24.11.1928.

16 Helsingin yliopiston filosofisen tiedekunnan historiallis-kielilitieteellisen osaston tutkintovaatimukset 1931–1939.

Uno Harva suomalais-ugrilaisen tutkimuksen ja sosiologian yhdistäjänä

Sosiologian institutionalisoituminen Turussa henkilöityy Harvaan ja Wikmaniin, jotka opiskelivat 1900-luvun alussa käytännöllistä filosofiaa Helsingissä. Westermarck toimi Harvan veteen liittyvien uskomusten alkuperää käsittelevän väitöskirjan toisena ohjaajana. Harva ja Wikman kutsuivat westermarckilaista sosiologiaa ”etnologiseksi sosiologiaksi” tai ”etnososiologiaksi”. Termejä alettiin käyttää 1920-luvun taitteessa, ja jälkimmäinen niistä jäi käyttöön toisen maailmansodan jälkeen.

Harva nimitettiin vuonna 1915 suomalais-ugrilaisen uskonnotutkimuksen dosentiksi. Harva oli leimallisesti alkuperäiskansojen uskontojen ja uskonnon alkuperän tutkija, joka pyrki edistämään westermarckilaiselle sosiologialle vieraita kansallisten tieteiden päämääriä (Anttonen 1987, 106, 150). Hänen keskeiset teoksensa käsittelevät suomalais-ugrialaisten kansojen maailmankuvaa ja siperialaista mytologiaa.

Harvalle kaavailtiin 1920-luvun puolivälissä uskontotieteen professuuria Helsinkiin. Asian viivästyessä hänet ehdittiin kuitenkin kutsua sosiologian professoriksi Turun yliopistoon. Nimityksen taustalla oli halu kiinnittää johtaviin pohjoismaisiin kansatieteilijöihin kuuluva tutkija uuteen suomenkieliseen yliopistoon. Sosiologialla oli 1920-luvulla kasvavaa painoarvoa. Harvalle räätälöitiin nimenomaan sosiologian professuuri, koska nimitys olisi tällaisena helpompi saada läpi yliopiston hallintoelimissä. Sosiologia tukisi humanistisen tiedekunnan oppiaineita ja tarjoaisi esimerkiksi tuleville toimittajille ja diplomaateille soveltuvaa opetusta. Karsten joutui asiantuntijalausunnossaan toteamaan, ettei Harvalla ollut sosiologian alaan lukeutuvia julkaisuja. Karsten piti häntä kuitenkin päteväenä muo-

toaan hakevan uuden tieteenalan professoriksi. Virkaan liitettiin myös vertaileva uskontotiede ja kansatiede. (Anttonen 1987, 90–93, 101–102.) Harva nimitettiin vuonna 1926 Suomen ensimmäiseksi sosiologian professoriksi. Hän toimi virassa kuolemaansa saakka vuonna 1949. Harvan mukaan

sosiologia tutkii kaikkia niitä toimintamuotoja, joiden avulla yhteiskuntaa ylläpidetään olemassaolon taistelussa, kaikkia niitä sääntöjä ja lakeja, jotka ovat syntyneet säätämään ihmisten välisiä asioita ja lisäksi kaikkea sitä systeemiä, johon sisältyvät tieto ja uskonto, taide ja moraalit – toisin sanoen kaikki ne taidot ja tottumukset, joihin yhteiskunnan olemassaolo perustuu.¹⁷

Yhteiskuntaa voidaan Harvan mukaan verrata biologiseen organismiin, koska yhteiskunnan ”eri ilmiöt ovat läheisessä suhteessa toisiinsa”. Yhteiskunnan eri osissa ”tapahtuvat muutokset ulottavat vaikutuksensa myös muualle”, minkä vuoksi ”yhteiskuntaa tutkitaan myös kokonaisuutena ja sen yksityisilmiöitä kokonaisuutta silmällä pitäen”. (Harva 1943, 381–382.)

Luennoissaan Harva hahmotteli sosiologian tutkimuskohdetta Georg Simmelin, Alfred Vierkanttin, Max Weberin, Émile Durkheimin, Leonard Hobhousen ja Morris Ginsbergin teorioiden pohjalta.¹⁸ Harvan mukaan sosiologia keskittyy yhteiskunnallisissa ilmiöissä havaittaviin ”säännönmukaisuuksiin”. Sosiologia tutkii ”vain sitä, mikä on tai on ollut olemassa, ja selittää, miten ja mistä syystä eri sosiaaliset ilmiöt ovat syntyneet”. (Harva 1943, 379, 382.) Sosiologia on läheisessä suhteessa kansatieteeseen:

17 SKS:n arkisto: Uno Harvan arkisto: ”Sosiologian tehtävä ja metodi.”

18 SKS:n arkisto: Uno Harvan arkisto: ”Sosiologian tehtävä ja metodi.”

Miten mielenkiintoisia [sosiologia] ongelmia liittyykään esim. sellaisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin kuin avioliitto eri muotoineen, perheen ja suvun eri suuntiin kehittynyt sisäinen elämä, kylä- ja kaupunkiyhteiskunta, heimo sekä heimojen keskeiset ja ulkopuoliset suhteet, ikäluokat ja initiaatiomenot, työnjako ja yhteiskuntaluokat, hallintoelimet ym., joiden syntyyn ja kehitykseen usein pelkäästään uskomuksellisilla seikoilla on ollut ratkaiseva merkitys (Harva 1943, 379).

Harva uskoi pohjoisten alkuperäiskansojen tarjoavan sosiologialle ”arvokasta vertailuaineistoa”, sillä niiden elämäntavat ovat säilyneet ennallaan huomattavan pitkiä aikoja. Etnososiologian tutkimuskohteena olevat ilmiöt ja yhteiskunnalliset järjestelyt ”ovat itse yhteisölle ominaisen sosiaalisen tahdon ja tunteen ilmauksia”, kun taas historiallisen ajan kehityskulut ovat suuremmassa määrin riippuvaisia ”yhteiskunnan johtoon kohonneiden yksilöiden tai yksilöryhmien määräämisvallasta”. (Harva 1943, 380.)

Harva luennoi 1920-luvulla suomensukuisten kansojen muinaiskulttuurista, tapojen historiasta, häätavoista ja sosiaalisesta etiikasta. 1930-luvulla opetus laajeni ”sosiologian peruskysymyksiin”, suomalais-ugrilaiseen ja vertailevaan uskontotieteeseen, etiikkaan, ”yhteiskuntaelämän syntyyn ja kehitykseen”, sukulaissuhteisiin ja muuttoliikkeisiin. 1940-luvulla Harva luennoi kyläkulttuurista, sosiaalipsykologiasta ja rikollisuuden syistä.¹⁹

Opiskelijoiden tentittävänä oli westermarckilaisen tutkijoiden teosten lisäksi uskonnonhistoriaa, Gustaf Steffenin sosiologian oppikirja, Robert Lowien antropologiaa, Ferdinand Tönniesin *Gemeinschaft und Gesellschaft* (1887), Franklin Giddingsin sosiologian oppikirja, Franz Carl Müller-Lyerin teoksia sekä saksalaista kansatiedettä,

kansanpsykologiaa ja kriminologiaa. Mukana oli myös William McDougallin, Georg Cohnin, Ignaz Seipelin ja Richard Thurnwaldin teoksia. 1940-luvulla johdantoteoksiksi tulivat Morris Ginsbergin *Sociology* (1934), Eino Kuusen *Sosiaalipolitiikka* (1931) ja Heikki Wariksen *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne* (1948). Opiskelijat tenttivät yhdysvaltalaisia sosiologian oppikirjoja, metodioppaita ja kriminologiaa. Opintojen loppuvaiheisiin sisältyi uutta luokkatutkimusta, chicagolaista kaupunkija perhesosiologiaa sekä Kimball Youngin sosiaalipsykologian käsikirja. ”Klassillista sosiologiaa” käsittelevistä teoksista valittava oli Comtea, Spenceriä, Tardea, Durkheimia, Sumneria, Thomasia, Westermarckia ja Weberiä.²⁰

Åbo Akademin etnososiologia

Karl Robert Villehard Wikman jakoi Westermarckin kiinnostuksen avioliittoon ja kansankulttuurin uskonnollisiin ja maagisiin ulottuvuuksiin (Hultkranz 1975). Wikman toimi vuodesta 1927 lähtien Åbo Akademiin perustetun Pohjoismaisen etnologian instituutin johtajana. Instituutin tarkoitus oli tukea suomenruotsalaisen kansankulttuurin opetusta ja tutkimusta, jota varten Svenska litteratursällskapet suostui siirtämään osan arkisto- ja kirjastokokoelmistaan Turkuun (Nilsson 2021, 174–178).

Etnologia ja folkloristiikka menettivät 1930-luvulla Åbo Akademiassa vetovoimaansa, ja Wikman pyrki varmistamaan instituutin jatkuvuuden laajentamalla sen toimintaa kohti ”kansantapojen ja kansanuskomusten sosiologista tutkimusta”. Wikmanille oli henkilökohtaisesti tärkeää ”saattaa valmiiksi” Westermarckin käynnistämä ”sosiologinen tutkimus ja opetus”, jonka hän arveli voivan toteutua pohjoismaisen etnologian instituutin puitteissa. (Wikman 1968, 10–11.)

19 Turun yliopiston vuosikirja 1926–1949. Turku: Turun yliopisto.

20 Filosofian kandidaattitutkinnon vaatimukset humanistisessa tiedekunnassa 1927–1949.

Suunnitelma toteutui, kun Wikman nimitettiin vuonna 1938 sosiologian dosentiksi ja vuonna 1942 henkilökohtaiseksi ylimääräiseksi professoriksi. Wikman hoiti professuuria ja instituutin johtajan tehtävää eläköitymiseensä saakka vuonna 1955. Oppituoli sisälsi ”yleisen sosiologian” lisäksi pohjoismaisen etnologian ja ”modernin kulttuuriyhteiskunnan” opetuksen. (Nordström 1968, 399–400.)

Wikmanin mukaan sosiologia syntyi siitä osasta filosofiaa, joka tarkastelee ”inhimillistä toimintaa ilmaisuna kaikesta siitä, millä katsotaan olevan arvoa elämässä”. Koska ”inhimilliset arvostukset” ovat mahdollisia ainoastaan ”yksilöiden psyykkisessä yhteisössä”, sosiologia tutkii ”arvonmuodostuksen yhteiskunnallista perustaa”. Sosiologian erityisalat keskittyvät puolestaan ”moraalisiin, oikeudellisiin, uskonnollisiin, esteettisiin ja taloudellisiin arvoihin”. Sosiologian tutkimuskohteina ovat ”arvonmuodostuksen erityiset ilmenemismuodot, kuten tavat, riitit, normit, instituutiot, yhteiskunnalliset katsantokannat ja niin edelleen, jotka yhdessä muodostavat yhteiskunnan muodot ja toiminnot kokonaisuudessaan”. (Wikman 1938, 49–50.)

Sosiologia jakautui Wikmanin mukaan kahteen päähaaraan. Ensimmäinen niistä keskittyy moderniin yhteiskuntaan ja toinen siihen, mikä ”sosiaalisissa ilmiöissä” on ”yleisinhimillistä” ja ”pysyvää”. Yleisen sosiologian näkökulmasta näitä suuntauksia ei voi erottaa toisistaan, sillä ”sosiologian on tutkittava yhtä lailla sitä, mikä yhteiskuntaelämässä on pysyvää ja mikä muuttuvaa”. (Wikman 1947, 141.) Westermarckilainen sosiologia hyödyntää etnologisia ja antropologisia aineistoja, ”historiallinen sosiologia” nojaa poliittisen historian tapahtumiin ja ”modernin yhteiskunnan sosiologia” keskittyy ”nykyajan yhteiskuntaelämään”, jota se lähestyy tilastollisten aineistojen ja menetelmien avulla. (Wikman 1938, 50.)

Wikmanin käsitys sosiologiasta näkyy hänen väitöskirjassaan *Die Einleitung der Ehe* (1937), joka käsittelee monipuolisten aineistojen avulla yöjuoksuun tai yöjalkaan liittyviä tapoja pohjoismaisen ruotsinkielisen maalaisväestön keskuudessa. Instituutio antoi sukupuolitetun työnjaon oloissa eläville nuorille mahdollisuuden tutustua toisiinsa ja löytää aviopuoliso sosiaalisen kontrollin ja oman tilan tarpeen ristipaineessa. Westermarckilaisia lähtökohtia heijastaa psykologisten, etnologisten, historiallisten ja sosiologisten näkökulmien yhdistäminen sekä yöjuoksuinstitiution rinnastaminen ja vertaaminen eri puolilla Eurooppaa esiintyneisiin avioliiton solmimistapoihin (Hultkranz 1975). Wikman käsittelee myös yöjuoksuun liittyviä moraalikäsitteitä ja historiallisesti muuttuvia oikeudellisia ja kirkollisia näkemyksiä (Pipping 1979).

Wikman antoi dosenttiopetusta perheen historiasta ja 1700-luvun yhteiskunta-ajattelusta. Professorina hän keskittyi sosiologian johdantoluentoihin, etnososiologiaan ja nykyajan sosiologiaan. 1950-luvulla Wikman luennoi uskonto- ja oikeussosiologiasta, ”sosiaalisesta ekologiasta” ja uskontopsykologiasta.²¹ Tutkintovaatimuksissa oli Westermarckin teosten lisäksi Jerusalemin sosiologian johdantoteos, Gunnar Aspelinin *Samhällskunskapens problem* (1937), Morris Ginsbergin ja Charles Ellwoodin sosiaalipsykologiaa, uusia sosiologian metodioppaita, Pitirim Sorokinin *Contemporary Sociological Theories* (1928) ja Richard Thurnwaldin *Die Menschliche Gesellschaft* (1931). Lisäksi tentittävänä oli ruotsalaista etnologiaa, Bronislaw Malinowskin oikeusanthropologiaa, Lucien Lévy-Bruhlin teoksia, etnologista taloustiedettä ja edellä mainittu Hertzin teos kansallisuusteorioista.²²

21 Årsskrift utgiven av Åbo Akademi 1937–1955.

22 Examensfordningarna inom Humanistiska Fakulteten vid Åbo Akademi 1946.

Lopuksi

Sosiologia institutionalisoitui Suomessa ensimmäisten maiden joukossa maailmassa. Institutionalisoitumisen ideoihin ja aatteisiin liittyvät edellytykset näkyvät Westermarckin ja hänen oppilaidensa yhdenmukaisessa käsityksessä sosiologiasta. Se tutkii *yleisinhimillisiä* sosiaalisia ilmiöitä. Sosiologia tutkii sosiaalisten ilmiöiden syitä eli sitä, miten ja miksi ne ovat syntyneet ja kehittyneet nykyisin esiintyviin muotoihinsa. Kukin heistä sovelsi tätä perustaa omiin tutkimusaiheisiinsa. Useimmat Westermarckin oppilaista käsittivät alkuperät sosiaalisten ilmiöiden ja instituutioiden edelleen läsnä olevina syinä. Westermarckille nämä syyt olivat ennen kaikkea emotionaalisia. Samalla he uskoivat, että antropologisten aineistojen vertailuista nousevat teoriat auttavat ymmärtämään yhtä lailla nykyaikaisissa yhteiskunnissa esiintyviä ilmiöitä. Westermarckilaista tutkimusperinnettä jatkoi myös Ragnar Numelin (1890–1972), joka tutki muuttoliikkeiden ja diplomatian alkuperää biologisia, psykologisia ja sosiaalis-kulttuurisia selityksiä yhdistäen.

Tieteenalojen institutionalisoituminen edellyttää myös vaikutusvaltaisia yksilöitä ja kollektiivisen identiteetin. Sosiologian institutionalisoitumista edesauttoi ratkaisevasti Westermarckin asema maailmankuuluna tutkijana, joka innosti oppilaitaan tutkimustyön pariin ja edisti heidän uraansa. Westermarck ja hänen seuraajansa identifioivat itsensä nimenomaan sosiologeiksi tai sosiologiaan läheisesti liittyvien tutkimusalojen edustajiksi.

Myös institutionaaliset edellytykset olivat suotuisat sosiologian kiinnittymiselle osaksi yliopiston opetustoimintaa ja tutkintovaatimuksia. Westermarckille oltiin perustamassa 1900-luvun alussa sosiologian professuuria, mutta sattumien myötä sosiologiaa opetettiin Helsingissä neljänkymmenen vuoden ajan osana käytännöllistä filosofiaa. Koulukunnan vahva asema näkyi siinä, että Westermarckilta vapautuneesta oppituolista kilpai-

livat ainoastaan hänen oppilaansa. Hävinneelle perustettiin sosiologian henkilökohtainen professuuri. Käytännöllisen filosofian ja sosiologian tutkintovaatimusten läheisyyttä kuvaa se, ettei niitä saanut sisällyttää samaan tutkintoon.²³ Uusien yliopistojen perustaminen nuoren tasavallan alkuvaiheissa mahdollisti sosiologian laajenemisen myös Turkuun. On sanottu, ettei sosiologian opetuksen keskittyminen ”primitiivisiin kansoihin” ollut 1930-luvun opiskelijoiden kannalta kovin onnistunut ratkaisu (Haavio-Mannila 1992, 61). Tällainen luonnehdinta ei kuitenkaan kuvaa toista maailmansotaa edeltänyttä sosiologian opetusta ja tutkintovaatimuksia missään suomalaisissa yliopistoissa.

Sosiologia ymmärrettiin westermarckilaisella tavalla myös yliopiston ulkopuolella. Westermarckin ja hänen oppilaidensa teoksia sisältyi Työväen Sivistysliiton sosiologian opintoihin, ja niitä luettiin myös punavankien ”Tammisaaren yliopiston” lukupiireissä (Rinne 1932, 86–87; Saarela 2008, 579–580). *Sosialistisen Aikakauslehden* mukaan ”Suomen yhteiskuntatieteilijät” koostuivat joukosta Westermarck, Karsten, Landtman ja Holsti (Lassy 1919).

Westermarckilainen sosiologia ei ollut sidottu kansakuntaa rakentavien tieteiden pyrkimyksiin. Se oli ”kansallisista kysymyksistä hyvin vapaata, universaalia tiedettä” (Pietiäinen 1986, 134–135). Tämä synnytti jännitteitä Westermarckin oppilaiden kesken. Harva otti tehtäväkseen laajentaa nimenomaan kansallista kulttuuria koskevaa tietämystä, mutta ”[w]estermarckilaisen universalismin näkökulmasta suomalais-ugrilainen tutkimus oli parhaimmillaankin vain provinsiaalista, jolla kansallisesta merkityksestä irrotettuna ei ollut kuin etnografista vertailu- ja esimerkkiaineistoa kartuttavaa arvoa” (Anttonen 1987, 106).

23 Helsingin yliopiston arkisto: Ohjeita Historiallis-kielitieteellisessä osastossa opiskeleville 1934.

Kansallisesti painottunut suuntaus saavutti eräässä mielessä voittonsa, kun westermarckilainen tutkimusperinne sammui Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Laajat kulttuurien väliset vertailut ja pyrkimys paljastaa historiallisia ja evolutiivisia universalismeja korvautuivat suomalaisen kansallisvaltion sisäisten prosessien tutkimuksella. Westermarckin moraaliteos sisältyi Helsingissä vielä 1950-luvun lopulla sosiologian klassikkoja käsittelevään opintokokonaisuuteen, mutta 60-luvun puolivälissä hänen teoksiaan ei enää kuulunut tutkintovaatimuksiin.²⁴ Suomalainen sosiologia muovautui ja haarautui moninaiseen nykymuotoonsa vaila kytköstä toista maailmansotaa edeltävään traditioon.

Kirjallisuus

- AHMAJÄRVI, JOUNI. 2017. *Sosiologia ja rauhanomaisen kehityksen mahdollisuudet*. Gunnar Landtman maailmansotien välisen ajan sosiologina ja osallistuvana intellektuellina. Oulu: Oulun yliopisto.
- ALLARDT, ERIK, RISTO ALAPURO & MATTI ALESTALO. 1992. "Suomalaisen sosiologian historiasta." Teoksessa *Suomalaisen sosiologian historia*, toim. Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila. Helsinki: WSOY, 13–25.
- ALLARDT, ERIK. 1997. *The History of the Social Sciences in Finland 1828–1918*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- ANTTONEN, VEIKKO. 1987. *Uno Harva ja suomalainen uskontotiede*. Helsinki: SKS.
- ESKOLA, ANTTI. 1992. "Sosiologian uudistuminen 1950-luvulla." Teoksessa *Suomalaisen sosiologian historia*, toim. Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila. Helsinki: WSOY, 241–285.
- EXAMENSFORDNINGARNA INOM HUMANISTISKA FAKULTETEN VID ÅBO AKADEMI 1946. Turku: Åbo Akademi.
- FILOSOFIANKANDIDAATINTUTKINNON VAATIMUKSET HUMANISTISESSA TIEDEKUNNASSA 1927–1949. Turku: Turun yliopisto.
- HAAPALA, ARTO. 2002. "Yrjö Hirnin taidefilosofia ja estetiikka." Teoksessa *Suomalainen estetiikka 1900-luvulla*, toim. Oiva Kuisma. Helsinki: SKS, 32–56.
- HAAVIO-MANNILA, ELINA. 1992. "Etnologia ja sosiaaliantropologia." Teoksessa *Suomalaisen sosiologian historia*, toim. Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila. Helsinki: WSOY, 25–75.
- HAKOSALO, HEINI. 2006. "Kivuton murros? Naisten oikeus akateemisiin opintoihin 1800- ja 1900-luvun taitteen Suomessa." *Historiallinen aikakauskirja* 104:4, 397–407.
- HARVA, UNO. 1943. "Sosiologia, sen tutkimusala ja tehtävät." *Suomalainen Suomi* 7, 377–383.
- HELSINGIN YLIOPISTON VALTIOTIETEELLISEN TIEDEKUNNAN TUTKINNOT 1957–1966. Helsingin yliopisto: Valtiotieteellinen tiedekunta.
- HIRN, YRJÖ. 1900. *The Origins of Art: A Psychological and Sociological Inquiry*. Lontoo: Macmillan.
- HIRN, YRJÖ. 1913. *Det estetiska livet*. Helsinki: Söderström.
- HOLSTI, RUDOLF. 1913. *The Relation of War to the Origin of the State*. Helsinki: Finnish Academy of Science and Letters.
- HULTKRANZ, ÅKE. 1975. "K. Rob. V. Wikman (1886–1975)." *Temenos – Nordic Journal of Comparative Religion* 11, 165–167.
- HUSBANDS, CHRISTOPHER. 2019. *Sociology at the London School of Economics and Political Science, 1904–2015*. Cham: Palgrave Macmillan.
- KARSTEN, RAFAEL. 1904. "Den moderna religionsvetenskapen." *Finsk Tidskrift* LVII:4, 246–262.
- KARSTEN, RAFAEL. 1905. *The Origin of Worship: A Study in Primitive Religion*. Vaasa: Unggren.
- KARSTEN, RAFAEL. 1923. "Sosiologia." Teoksessa *Valtiotieteiden käsikirja. Kolmas osa*, toim. Leo Harmaja et al. Helsinki: Tietosanakirja, 464–468.
- KARSTEN, RAFAEL. 1928. *Naturfolkens samhällsliv: En inledning till sociologin*. Helsinki: Söderström.
- KARSTEN, RAFAEL. 1935. *The Origins of Religion*. Lontoo: Paul Kegan.
- KARSTEN, RAFAEL. 1945. *Huvuddragen av sociologiens historia*. Helsinki: Söderström.
- KLINGE, MATTI & RAINER KNAPAS & ANTO LEIKOLA & JOHN STRÖMBERG. 1990. *Helsingin yliopisto 1917–1990*. Helsinki: Otava.
- LAGERSPETZ, OLLI & KIRSTI SUOLINNA. 2014. *Edward Westermarck: Intellectual Networks, Philosophy, and Social Anthropology*. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- LANDTMAN, GUNNAR. 1905. *The Origin of Priesthood*. Tammissaari: Ekenaes Printing Company.
- LANDTMAN, GUNNAR. 1909. *The Primary Causes of Social Inequality*. Helsinki: Finska vetenskaps-societeten.
- LANDTMAN, GUNNAR. 1916. *Samhällsklassernas uppkomst*. Porvoo: Schildt.
- LANDTMAN, GUNNAR. 1918. *Kulturens ursprungsformer*. Helsinki: Holger Schildts förlag.

24 Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan tutkinnot 1957–1966.

- LANDTMAN, GUNNAR. 1938. *The Origin of the Inequality of the Social Classes*. Lontoo: Paul Kegan.
- LASSY, IVAR. 1919. "Suomen yhteiskuntatieteilijät." *Sosialistinen Aikakauslehti* 16.8.1919, 23.
- LEMPIÄINEN, KIRSTI. 2003. *Sosiologian sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- LYONS, ANDREW & HARRIET LYONS. 2004. *Irregular Connections: A History of Anthropology and Sexuality*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- MANNINEN, JUHA. 1998. "Mihin aate- ja oppihistoriaa tarvitaan?" *Tieteessä tapahtuu* 16:8. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/tt/article/view/58626>
- MILLS, DAVID. 2008. *Difficult Folk? A Political History of Social Anthropology*. Oxford: Berghahn Books.
- NILSSON, FREDRIK. 2021. "Institutet för nordiska etnologi – skärningspunkter mellan etnologi och folkloristik." Teoksessa *Nordisk etnologi 1921–1921. Ett ämne i rörelse*, toim. Fredrick Nilsson & Anna-Maria Åström. Turku: Åbo Akademi Förlag, 173–193.
- NORDSTRÖM, W. E. 1968. *Academia Åboensis Rediviva 1919–1968*. Tammissaari: Ekenäs Tryckeri Aktiebolag.
- PIETIÄINEN, JUKKA-PEKKA. 1986. *Rudolf Holsti: lehtimies, tiedemies, poliitikko, 1881–1919*. Helsinki: Weilin+ Göös.
- PIPATTI, OTTO. 2019. *Morality Made Visible: Edward Westermarck's Moral and Social Theory*. Lontoo: Routledge.
- PIPATTI, OTTO. Painossa. *Ihmisen sosiaalisuuden alkulähteillä: Westermarckilainen sosiologia ja sosiaaliantropologia*. Tampere: Vastapaino.
- PIPATTI, OTTO & PETTERI PIETIKÄINEN (2021) *Moral, evolution och samhälle: Edvard Westermarck och hans närmaste krets*. Helsinki & Tukholma: SLS & Appell Förlag.
- PIPPING, KNUT. 1979. "K. Rob. V. Wikman." *Societas Scientiarum Fennica Årsbok – vuosikirja* 57, 1–5.
- RAHKONEN, KEIJO. 1995. "Teorian vastaanotosta suomalaisessa sosiologiassa." Teoksessa *Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset*, toim. Keijo Rahkonen. Helsinki: Gaudeamus, 9–29.
- RINNE, RAFAEL. 1932. "Sosiologian opiskelu. Pohjakurssi yleisessä yhteiskuntatieteessä." *Työläisopiskelija: Työväen Sivustysliiton äänenkannattaja* 1.5.1932, 86–88
- SAARELA, TAUNO. 2008. *Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930*. Helsinki: SKS.
- SHANKLAND, DAVID. 2022. "Edward Westermarck, a master ethnographer, and his monograph Ritual and Belief in Morocco." Teoksessa *Other Argonauts: Ethnographers before Malinowski, 1870–1922*, toim. Frederico Delgado Rosa & Han Vermeulen. New York: Berghahn, 117–149.
- SOFFER, REBA. 1982. "Why do Disciplines Fail? The Strange Case of British Sociology." *The English Historical Review* 97:385, 767–802.
- SUOLINNA, KIRSTI & OLLI LAGERSPETZ. 2004. "Westermarck-seura ja modernin sosiologian vakiintuminen Suomessa." *Sosiologia* 41:4, 337–347.
- TIMOSAARI, NIINA. 2017. *Edvard Westermarck: totuuden etsijä*. Helsinki: Gaudeamus.
- WESTERMARCK, EDWARD. 1891. *The History of Human Marriage*. Lontoo: Macmillan.
- WESTERMARCK, EDVARD. 1894. *Anteckningar i samhällslära enligt Dr. Edu. Westermarcks föreläsningar*. Helsinki: Akademiska Bokhandeln.
- WESTERMARCK, EDWARD. 1906. "On the Relationship between Sociology and Ethics." Teoksessa *Sociological Papers II*. Lontoo: Macmillan, 191–192.
- WESTERMARCK, EDWARD. 1906–1908. *The Origin and Development of the Moral Ideas Vol I-II*. Lontoo: Macmillan.
- WESTERMARCK, EDWARD. 1908. "Sociology as a University Study." Teoksessa *Inauguration of the Martin White Professorships of Sociology*. Lontoo: Murray, 24–32.
- WESTERMARCK, EDVARD. 1923. "Harald Höffding ättio år." *Åbo Underrättelser* 11.3.1923, 3.
- WESTERMARCK, EDVARD. 1927. *Minnen ur mitt liv*. Helsinki: Holger Schildts Förlag.
- WESTERMARCK, EDWARD. 1936. "Methods in Social Anthropology." *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 66, 223–248.
- WESTERMARCK, EDVARD. 1979 (alkup. 1896). "Normatiivinen ja psykologinen etiikka." Teoksessa *Aate ja maailmankuva. Suomen filosofista perintöä keskiajalta vuosisadallemme*, toim. Simo Knuuttila & Juha Manninen & Ilkka Niiniluoto. Helsinki: WSOY, 430–435.
- WIKMAN, K. ROB. V. 1937. *Die Einleitung der Ehe: Eine Vergleichend Ethno-soziologische Untersuchung über die Vorstufe der Ehe in den Sitten des schwedischen Volkstums*. Turku: Åbo Akademi.
- WIKMAN, K. ROB. V. 1938. "Vad är sociologi." *Granskaren* 1.4.1938, 49–52.
- WIKMAN, K. ROB. V. 1947. "Sociologi i ett nötskal." *Svensk Tidskrift* 34, 141–143.
- WIKMAN, K. ROB. V. 1968. "Institutet för nordiska etnologi vid Åbo Akademi 1927–1968." *Budkavlen* XLVII, 1–14.
- WOLF, ARTHUR & WILLIAM DURHAM (TOIM.). 2004. *Inbreeding, Incest, and the Incest Taboo: The State of Knowledge at the Turn of the Century*. Stanford: Stanford University Press.
- YLIOPPILASLEHTI. 1922. "Sosiologian alalta." *Ylioppilaslehti* 29.4.1922, 139–140.
- ÅRSSKRIFT UTGIVEN AV ÅBO AKADEMI 1937–1955. Turku: Åbo Akademi.

Arkistoaineisto

British Library of Political and Economic Science

Lake Barnett, H.A. 1911. "Notebook: Social institutions – Professor Westermarck, Summer Term 1911." LSE/Small LSE deposits/135/4: Notes on LSE Lectures by Mrs H A Lake Barnett.

Helsingin yliopiston arkisto

Helsingin yliopiston filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintovaatimukset 1922–1943.

Helsingin yliopiston ohjelmat lukuvuosille 1919–1943.

Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirjat 4.11.1908. Prof. Edv. Westermarcks yttrande angående d:na Landtmans och Karstens ansökan.

Kanslerinviraston arkisto: Suomen senaatin talousosaston esitys keisari-suurruhtinaalle 10.4.1906.

Keisarillisen Suomen Aleksanterin-yliopiston ohjelmat lukuvuosille 1914–1919.

Konsistorin esitys kanslerille 16.9.1905.

Ohjeita Historiallis-kielitieteellisessä osastossa opiskeleville 1934.

Selonteot Helsingin yliopiston opettajain toiminnasta lukuvuosina 1917–1920.

Selonteot Keisarillisen Aleksanterin-yliopiston opettajain toiminnasta lukuvuosina 1907–1917.

Tutkintovaatimukset 1878–1923.

Kansallisarkisto

Rudolf Holstin arkisto. Kansio 14: Opiskeluun ja opetustyöhön liittyvää. "Yhteiskunnallinen kehitysoppi. Eräitä yhteiskuntapolitiikan sosiologisia periaatteita".

Kansalliskirjaston käsikirjoitusaineistot

Yrjö Hirnin arkisto. Coll. 75.21: "Konsten och den estetiska betraktelsen 11. Tre föreläsningar i engelsk översättning (1936)".

Suomalaisen kirjallisuuden seuran arkisto

Uno Harvan arkisto. Kansio 5: "Sosiologian tehtävä ja metodi."

Åbo Akademin kirjaston käsikirjoituskokoelmat

Ragnar Numelinin kokoelmat. Kansio 44: Prof. E. A. Westermarcks föreläsningar i sociologi (1911–1912).